

**Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

Кафедра права Європейського Союзу

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«СУДОВИЙ ЗАХИСТ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ»**

Рівень вищої освіти –другий (магістерський) рівень

Ступінь вищої освіти – магістр

Галузь знань – 29 «Міжнародне відносини»

Спеціальність – 293 «Міжнародне право»

Статус навчальної дисципліни – за вибором студента

Рік набору – 2022

Харків 2022

Робоча програма навчальної дисципліни «Судовий захист у Європейському Союзі» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 293 «Міжнародне право». Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. 31 с.

Розробник:
Комарова Тетяна В'ячеславівна,
докторка юридичних наук, професорка

Затверджено на засіданні кафедри права Європейського Союзу
(протокол № 1 від 1 вересня 2022 р.)

Оновлену редакцію (зі змінами та доповненнями) затверджено на засіданні кафедри права
Європейського Союзу (протокол № ... від ... червня 2023 року)

Завідувач кафедри – Яковюк Іван Васильович, доктор юридичних наук,
професор, професор

Завідувач кафедри - Комарова Тетяна В'ячеславівна, доктор юридичних наук,
професор, професор

Зміст

1. Опис навчальної дисципліни.....	4
2. Очікувані результати навчання.....	6
3. Зміст програми навчальної дисципліни.....	10
4. Обсяг і структура навчальної дисципліни.....	13
4.1. Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання.....	13
4.2. Для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання.....	15
5. Форми педагогічного контролю та засоби оцінювання результатів навчання	16
6. Критерії оцінювання результатів навчання.....	18
7. Педагогічний контроль для здобувачів вищої освіти денної/заочної форми навчання.....	19
8. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни.....	19

1. Опис навчальної дисципліни

Робоча програма навчальної дисципліни «Судовий захист у Європейському Союзі» розроблена відповідно до освітньо-професійної програми «Міжнародне право» другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 293 «Міжнародне право».

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, рівень освіти	Дидактична структура навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4,0	Галузь знань – 29 «Міжнародне право» Спеціальність – 293 «Міжнародне право» Рівень освіти – другий (магістерський)	За вибором студента	За вибором студента
Кількість модулів – 3		Рік підготовки: 2022-2023	Рік підготовки: 2022-2023
		семестр	семестр
Загальна кількість годин - 120		1-3	1-3
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2-4, самостійної роботи студента - 6 - 8.		Лекції	Лекції
		18 год.	6 год.
		Практичні/ семінарські заняття	Практичні /семінарські заняття
		20 год.	4 год.
		Самостійна робота	Самостійна робота
		82 год.	110 год.
	Види контролю: поточний контроль; підсумковий контроль знань (залік)	Види контролю: поточний контроль; підсумковий контроль знань (залік)	

Мета навчальної дисципліни полягає у формуванні теоретичних, практичних та наукових знань у сфері судового захисту в ЄС, принципів його надання та гарантій, функціонування та реалізації наданих Суду справедливості ЄС юрисдикцій, формуванні професійних уявлень про механізми захисту прав осіб в межах Союзу, поглибленні правового світогляду

студентів, а також у формуванні вмінь правильно використовувати норми права ЄС у майбутній професійній діяльності.

Завданнями дисципліни є:

- опанування студентами вироблених наукою права ЄС необхідних теоретичних положень, що розкривають сутність і особливості судового захисту у ЄС;

- освоєння нормативного матеріалу, що є результатом правотворчої діяльності інститутів та органів ЄС, практики судової системи ЄС, а також тих правил поведінки, що формуються у процесі співробітництва ЄС, його держав-членів та інших суб'єктів міжнародного права;

- ознайомлення з процесом формування і функціонування усіх ланок судової системи Європейського Союзу;

- ознайомлення з останньою практикою судової системи ЄС, а також розвиток у студентів навичок самостійно аналізувати та оцінювати її, зокрема через теоретичне узагальнення практичного досвіду;

- визначення прикладних проблем, що виникають у результаті захисту прав приватних осіб у судовій системі ЄС, виявлення шляхів оптимізації цих механізмів;

- формування навичок захисту прав суб'єктів національного права, які підпадають під дію права ЄС;

- ознайомлення студентів з методологією отримання інформації щодо різноманітних аспектів діяльності судової системи Європейського Союзу, у тому числі за допомогою бібліографії та сучасних технічних засобів (електронних баз даних та Інтернету).

До завдань навчальної дисципліни належить також навчання студентів підготовці судових промов та участі у судових дебатах.

Пререквізити: Право Європейського Союзу та його система.

Кореквізити: Правове регулювання внутрішнього ринку ЄС, Корпоративне право та управління ЄС, Конкуренційне (антимонопольне)

право Європейського Союзу, Захист прав у Європейському суді з прав людини, Міграційне право ЄС.

2. Очікувані результати навчання

У результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен демонструвати такі результати навчання:

РН 1. Демонструвати знання ключових понять, принципів, теорій та доктрин судового права Європейського Союзу

РН 2. Демонструвати знання специфіку системи права ЄС, його джерел та особливостей їх формування і застосування та місце у цій ієрархії судової практики ЄС.

РН 3. Демонструвати знання закономірностей еволюції судової системи ЄС, її етапів та еволюції юрисдикції судової системи ЄС.

РН 4. Відшуковувати, самостійно вивчати й аналізувати вітчизняну та зарубіжну міжнародно-правову літературу в контексті дослідження актуальних проблем діяльності судової системи та судового захисту у Європейському Союзі.

РН 5. Характеризувати еволюцію та сучасний стан суб'єктів, які підлягають захисту у судах Європейського Союзу.

РН 6. Виявляти проблеми доступу українських суб'єктів права до судового захисту у Європейському Союзі.

РН 7. Здійснювати аналіз основних підходів до визначення природи та місця судового права Європейського Союзу у процесі формування механізмів захисту прав особи, вміти порівнювати ці механізми із іншими міжнародними механізмами та національними засобами захисту.

РН 8. Виявляти проблеми, які виникають в процесі застосування механізмів судового захисту на рівні Європейського Союзу та держав-членів ЄС, пропонувати способи їхнього подолання відповідно до принципів права ЄС, основоположних принципів міжнародного права, загальних принципів права,

практики міжнародних організацій та сучасного доктринального доробку з відповідної проблематики.

РН 9. Характеризувати сучасний стан розвитку судової системи Європейського Союзу, формулювати власні пропозиції щодо вдосконалення відповідних механізмів судового захисту різних суб'єктів права.

РН 10. Здійснювати логічний, критичний і системний аналіз нормативно-правових актів Європейського Союзу та рішень судів Європейського Союзу.

РН 11. Характеризувати етапи розвитку механізмів захисту прав приватних осіб у судах Європейського Союзу.

РН 12. Визначати природу рішень та постанов судів ЄС.

РН 13. Демонструвати знання прецедентних норм, які стосуються захисту прав українських приватних осіб у Європейському Союзі.

Викладання навчальної дисципліни забезпечує формування у здобувача вищої освіти загальних і спеціальних компетентностей та досягнення результатів навчання, визначених стандартом вищої освіти відповідної спеціальності та освітньо-професійною програмою «Міжнародне право», а саме:

Загальних компетентностей:

ЗК 1. Здатність до критичного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Здатність виявляти й вирішувати проблеми, що виникають у професійній сфері, формулювати і ставити питання для подальшого їх вирішення.

ЗК 6. Здатність ефективно працювати в міжкультурному середовищі, зокрема розробляти міжнародні проєкти та управляти ними.

ЗК 7. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

ЗК 10. Уміння працювати (збирати, отримувати, систематизувати та синтезувати) з різноманітною інформацією, та великими обсягами інформації з різних джерел, аналізувати та критично-конструктивно її оцінювати з урахуванням крос-культурних особливостей суб'єктів міжнародних відносин.

ЗК 11. Здатність використовувати новітні інформаційні та комунікативні

технології у професійних цілях.

ЗК 15. Здатність розуміти специфіку предметної сфери і професійної діяльності, приймати обґрунтовані, виважені рішення та усвідомлювати їх етичні наслідки.

ЗК 16. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня, з інших галузей знань та видів діяльності, а також здатність працювати в міжнародному фаховому середовищі.

Спеціальних компетентностей:

СК 3. Здатність самостійно забезпечувати юридичне представництво інтересів фізичних, юридичних осіб чи держави при розгляді справ у національних та міжнародних установах та організувати надання юридичних послуг.

СК 4. Здатність комплексно використовувати вузькоспеціалізовані знання у конкретних сферах регулювання міжнародного публічного права, міжнародного приватного права, європейського права для вирішення прикладних завдань.

СК 7. Здатність представляти інтереси України або фізичних і юридичних осіб у міжнародних судових установах, арбітражах, національних судах іноземних держав.

СК 12. Здатність здійснювати дослідження та/або запроваджувати інновації у різних галузях та інститутах міжнародного публічного права, міжнародного приватного права, права ЄС.

СК 14. Здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці міжнародно-правових явищ та міжнародних відносин з використанням юридичного інструментарію.

СК 15. Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм міжнародного права (публічного/приватного), права Європейського Союзу, а також розуміння особливостей практики їх застосування.

СК 16. Здатність працювати з міжнародною документацією (договорами,

актами міжнародних організацій та органів, тощо), визначати їх правову природу, складати проекти й супровідну документацію українською й іноземними мовами.

СК. 20. Здатність надавати належну правову оцінку доказів у юридичній справі та в конкретній процесуальній ситуації, вміння працювати із доказами, вирішувати задачі із планування та організації юридичного процесу, розв'язання юридичної справи у межах різних юрисдикцій.

СК 21. Здатність ефективно комунікувати у міжнародному, мультикультурному середовищі з використанням знань у сфері міжнародного права, європейського права й міжнародних відносин.

Програмних результатів навчання:

ПРН 1. Аналізувати різноаспектні проблеми міжнародно-правового й національно-правового змісту і пропонувати шляхи їх вирішення.

ПРН 5. Здійснювати юридичне представництво клієнта в національних судах, міжнародних комерційних арбітражах, органах державної влади та місцевого самоврядування.

ПРН 6. Захищати інтереси власної держави у національних судах, міжнародних комерційних арбітражах, міжнародних судах та організаціях, зокрема інтеграційних, на міжнародних конференціях.

ПРН 7. Приймати обґрунтовані рішення на основі отриманих знань з міжнародного публічного, приватного права та права ЄС та усвідомлювати їхні наслідки для різних суб'єктів національного і міжнародного права.

ПРН 9. Усвідомлювати механізм і наслідки імплементації норм міжнародних договорів, застосування актів міжнародних міжурядових організацій, виконання рішень міжнародних судів у національний правопорядок.

ПРН 16. Визначати зміст та юридичну природу національних нормативно-правових актів, міжнародних договорів та інших міжнародних документів, виявляти колізії між нормам міжнародних договорів, між нормами міжнародного договору та актами національного законодавства, також

пропонувати шляхи їх вирішення

ПРН 17. Проводити дослідження з міжнародно-правової тематики, застосовуючи першоджерела та прийоми правової інтерпретації складних комплексних проблем, що постають з цього дослідження, аргументувати висновки та презентувати результати дослідження.

ПРН 18. Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційно-комунікаційні технології і бази даних.

ПРН 20. Демонструвати вміння вести юридичний бізнес, навички комплексного юридичного й економічного аналізу комерційного проєкту, зокрема і міжнародного, з урахуванням ризиків.

3. Зміст програми навчальної дисципліни

Модуль 1. Організаційна структура судової системи Європейського Союзу.

Історія становлення судової системи Європейського Союзу. Декларація Роберта Шумана 1950 р. (метод «Моне-Шумана»). Заснування Європейського співтовариства з вугілля та сталі 1951 р., запропоновані моделі майбутньої судової установи та створення Суду справедливості Європейського співтовариства з вугілля та сталі. Юрисдикція Суду справедливості Європейського співтовариства з вугілля та сталі. Заснування Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергетики за Римськими договорами 1957 р. Розширення юрисдикції Суду Європейських співтовариств. Заснування Європейського Союзу 1992 р. та вплив реформи на Суд Європейських співтовариств. Реформування Суду Європейських співтовариств за Амстердамським 1997 р. та Ніццьким договорами 2000 р. Проєкт Конституції для Європи 2004 р. Лісабонський договір 2007 р. як новий етап розвитку європейської інтеграції та реформи

судової системи ЄС. Судова реформа 2017 р. Судова система ЄС в інституційній системі Союзу.

Структура судової системи ЄС на сучасному етапі. Принципи побудови судової системи ЄС. Загальна характеристика ланок судової системи ЄС: Суду правосуддя та Загального суду. Процедура формування судових ланок. Внутрішня будова судових ланок. Правовий статус суддів та Генеральних адвокатів у судовій системі ЄС. Система юрисдикції Суду правосуддя та процесуальні форми її реалізації. Система юрисдикції Загального суду.

Модуль 2. Основні провадження у Суді справедливості ЄС.

Провадження щодо забезпечення примусового виконання зобов'язань за правом ЄС. Підстави провадження. Суб'єкти відкриття провадження. Етапи провадження: адміністративна та судова стадії. Фази адміністративної стадії: розслідування Комісії, надіслання офіційної повістки та надіслання мотивованого висновку. Сила рішень Суду справедливості ЄС у цих провадженнях. Призначення санкцій: штрафу або/та пені. Виконання судових рішень.

Провадження по справах про скасування нелегітимних нормативних актів ЄС. Предмет оскарження. Підстави визнання акту недійсним: відсутність в інституту, органу чи установи компетенції приймати акт, суттєві процедурні порушення при прийнятті акта, порушення положень установчих договорів чи іншої правової норми, що стосується їх застосування, або зловживання владою. Позивачі: привілейовані, напівпривілейовані, непривілейовані. Доказ *locus standi* непривілейованими позивачами (приватною особою): існування безпосереднього та індивідуального впливу акта на приватну особу. Практика із українським елементом.

Преюдиціальні провадження по розгляду справ за запитами національних судів держав-членів. Предмет преюдиціального провадження. Поняття

«національного суду чи трибуналу». Право/обов'язок на звернення із преюдиціальним запитом. Форма преюдиціального запиту.

Інші провадження у Суді справедливості ЄС. Процедура по оскарженню нелегітимної бездіяльності інститутів ЄС, процедура за позовами щодо позадоговірної відповідальності Союзу, процедура винесення висновків щодо сумісності міжнародних угод, які укладаються Союзом і третіми державами чи міжнародними організаціями, з установчими договорами, процедура винесення рішень відповідно до арбітражних застережень тощо.

Модуль 3. Вплив практики Суду справедливості ЄС на правовий порядок ЄС.

Рішення Суду справедливості ЄС: природа та функції. Оскарження рішень Загального суду. Природа рішень судової системи ЄС. Види рішень, які виносяться судами ЄС: рішення, накази, висновки. Місце судових рішень у ієрархії джерел права ЄС. Питання щодо дії доктрини *stare decisis* у межах судової системи ЄС. Методи інтерпретації, які використовуються судовими органами ЄС у своїй діяльності. Взаємодія із іншими міжнародними судовими установами: Європейським судом з прав людини (в аспекті приєднання ЄС до Конвенції із основоположних права та свобод 1950 р.), Судом ЄАВТ тощо. Кооперація із національними судовими установами держав – членів ЄС та її роль у становленні інтеграційного правопорядку.

Вплив практики судової системи ЄС на інститути та право ЄС. Розвиток Судом правосуддя ЄС принципу інституційної рівноваги. Становлення принципу автономності правопорядку ЄС судовою практикою Суду правосуддя ЄС. Становлення та розвиток принципу верховенства права ЄС над національними правом держав – членів ЄС. Становлення та розвиток принципу прямої дії права ЄС. Становлення та розвиток доктрини відповідальності держав – членів ЄС за порушення права ЄС. Захист прав людини судовою системою ЄС. Становлення та розвиток принципу верховенства права та останні тенденції (справи проти Польщі та Угорщини).

Огляд практики Суду справедливості ЄС за минулий рік. Загальний статистичний огляд практики Суду справедливості за 2022 р. Фокус практики Суду справедливості у окремих галузях права ЄС у 2022 р. Загальний статистичний огляд практики Загального суду за 2022 р. Фокус практики Загального суду в окремих галузях права ЄС у 2022 р.

4.Обсяг і структура навчальної дисципліни

4.1. Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання

№ п/п	Дата проведення (згідно розкладу)	Тематика навчального курсу	Обсяг у годинах			
			Усього	У тому числі		
				Лекції	Практичні заняття, семінарські заняття, колоквиуми тощо	Самостійна робота
		Модуль 1. Організаційна структура судової системи Європейського Союзу				
		Тема 1. Історія становлення судової системи Європейського Союзу.		2	2	8
		Тема 2. Структура судової системи ЄС на сучасному етапі.		2	2	8
		<i>Разом</i>		4	4	16
		Модуль 2. Основні провадження у Суді справедливості ЄС				
		Тема 3. Провадження щодо забезпечення примусового виконання		2	4	10

		зобов'язань за правом ЄС.				
		Тема 4. Провадження по справах про скасування нелегітимних нормативних актів ЄС.		2	2	10
		Тема 5. Преюдиціальні провадження по розгляду справ за запитами національних судів держав-членів.		2	2	10
		Тема 6. Інші провадження у Суді справедливості ЄС.		2	2	10
		<i>Разом</i>		8	10	40
		Модуль 3. Вплив практики Суду справедливості ЄС на правовий порядок ЄС				
		Тема 7. Рішення Суду справедливості ЄС: природа та функції.		2	2	8
		Тема 8. Вплив практики судової системи ЄС на інститути та право ЄС.		2	2	8
		Тема 9. Огляд практики Суду справедливості ЄС за минулий рік.		2	2	10
		<i>Разом</i>		6	6	26
		Усього годин / кредитів ECTS	120/4,0	18	20	82

4.2. Для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання

№ п/п	Дата проведення (згідно розкладу)	Тематика навчального курсу	Обсяг у годинах			
			Усього	У тому числі		
				Лекції	Практичні заняття, семінарські заняття, колоквіуми тощо	Самостійна робота
		Модуль 1. Організаційна структура судової системи Європейського Союзу				
		Тема 1. Історія становлення судової системи Європейського Союзу.	-	-	-	12
		Тема 2. Структура судової системи ЄС на сучасному етапі.	-	2	-	12
		<i>Разом</i>	26	2		24
		Модуль 2. Основні провадження у Суді справедливості ЄС				
		Тема 3. Провадження щодо забезпечення примусового виконання зобов'язань за правом ЄС.	-	-	2	12
		Тема 4. Провадження по	-	-	-	12

		справах про скасування нелегітимних нормативних актів ЄС.				
		Тема 5. Преюдиціальні провадження по розгляду справ за запитами національних судів держав-членів.	-	2	-	12
		Тема 6. Інші провадження у Суді справедливості ЄС.	-	-	-	14
		<i>Разом</i>	54	2	2	50
		Модуль 3. Вплив практики Суду справедливості ЄС на правовий порядок ЄС				
		Тема 7. Рішення Суду справедливості ЄС: природа та функції.	-	-	-	12
		Тема 8. Вплив практики судової системи ЄС на інститути та право ЄС.	-	2	-	12
		Тема 9. Огляд практики Суду справедливості ЄС за минулий рік.	-	-	2	12
		<i>Разом</i>	40	2	2	36
		Усього годин / кредитів ECTS	120/4,0	6	4	110

**5. Форми педагогічного контролю та засоби оцінювання
результатів навчання**

Формами контролю знань студентів є поточний та підсумковий контроль.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, умінь самостійно опрацювати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Об'єктами поточного контролю знань студентів є:

а) систематичність та активність роботи на лекціях, практичних заняттях, (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань; участь у студентських конференціях, гуртках, конкурсах, олімпіадах; інші форми робіт);

б) виконання тестових контрольних робіт (тестових модулів);

в) виконання завдань для самостійного опрацювання (самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; написання рефератів, есе та їх презентація; підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів; підготовка реферативних матеріалів з публікацій; інші форми роботи).

У ході практичного заняття студент може отримати оцінку за шестибальною шкалою (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6);

Обов'язковою формою самостійної роботи студентів є підготовка індивідуальної підсумкової письмової роботи. Максимальна кількість балів за результатами захисту індивідуальної підсумкової письмової роботи – 20 балів.

Формою підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни є диференційований залік. Мінімальна кількість балів для отримання диференційованого заліку – 60 балів.

Розподіл балів між формами організації освітнього процесу і видами контрольних заходів:

Поточний контроль	Підсумкова оцінка знань (диференційований залік)
-------------------	--

Модуль № 1		Модуль № 2		Модуль № 3		Самостійна робота студентів	
п/з	Тестування	п/з	Тестування	п/з	Тестування		
max 12	max 6	max 24	max 10	max 18	max 10	max 20	max 100

6. Критерії оцінювання результатів навчання

Вид контролю	Кількість балів	Критерії (за кожною з оцінок)
Поточний контроль на практичному занятті	Max 6	Відмінне засвоєння навчального матеріалу з теми, можливі окремі несуттєві недоліки.
	4	Добре засвоєння матеріалу з теми, але є окремі помилки.
	3	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	2	Мінімальний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу.
Тестування/контрольна робота/колоквиум	Max 10/6	Результати опрацювання матеріалу високі, можлива незначна кількість несуттєвих помилок.
	6/4	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу.
Оцінка самостійної роботи здобувача вищої освіти	Max 20	Глибоке знання проблем, пов'язаних із темою дослідження. Вільне володіння матеріалом, вміння самостійно й творчо мислити, знаходити, узагальнювати, аналізувати матеріал, робити самостійні теоретичні і практичні висновки.
	15	Основні питання висвітлено поверхнево, висновки не мають самостійного характеру.
	Min 0	Основні положення теми висвітлено поверхнево, з великою кількістю помилок, немає висновків, студент слабо володіє матеріалом роботи.

7. Педагогічний контроль для здобувачів вищої освіти денної/заочної форми навчання

Шкала підсумкового педагогічного контролю

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою для заліку	Оцінка за 100- бальною шкалою, що використовується в НЮУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	зараховано	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками		80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків		70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескладати	не зараховано	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов’язковий повторний курс		0 – 34

8. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни

Основна література:

1. Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
2. Право Європейського Союзу : підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.] ; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.

3. Право Європейського Союзу : нормат. матеріали / упоряд.: І. В. Яковюк, Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк ; за ред. І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2019. – 500 с.
4. Європейське право: право Європейського Союзу : підручник : у чотирьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. К. : Ін Юре, 2015-2016.
5. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: монографія / під ред. І. В. Яковюка. К., 2012. 208 с.
6. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: моногр. / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. К.: Право України, 2012. 336 с.
7. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. В. І. Губерського. 2-е вид., виправл. і допов. К. : Знання, 2012. 759 с.
8. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посіб. / Пер. з англ К.: Знання, 2002. 381 с.
9. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: моногр.. Х.: Право, 2010. 360 с.
10. Комарова Т.В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків: Право, 2018. 528 с.
11. Копійка В.В., Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку : научное издание / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко, М. А. Миронова. К. : Знання, 2010. 94 с.
12. Кордон М.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України / Навч. Посібник. К.: ЦУЛ, 2008. 172 с.
13. Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: Монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 416 с.
14. Петров Р. А. Транспозиция "acquis" Европейского Союза в правовые системы третьих стран : моногр. К. : Истина, 2011. 384 с.

15. Поглиблення відносин між ЄС та Україною: що, чому і як? / За ред. М. Емерсона та В. Мовчан. Брюссель: CEPS, Київ: ІЕД, 2016. 255 с.
16. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. К. : Смолоскип, 2002. 168 с.
17. Право Європейського Союзу: підруч. / за ред. В. І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
18. Сидорук Т.В. Інтеграційні процеси в сучасній Європі: навч. посіб. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 354 с.
19. Тоді Ф., Нарис історії Європейського Союзу. / Пер. з англ. М.Марченко. К.: К.І.С., 2001. 142 с.
20. Тюшка А. Договір про конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність. К.: К.І.С., 2007. 228 с.
21. Хартли Т. К. Основы права европейского Сообщества / Т. К. Хартли; [пер. с англ.]. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. –03 с.
22. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції: загальнотеоретичний аналіз : монографія. Х. : Право, 2013. 760 с.

Додаткова література:

1. Анакіна Т. М. Інституційна модель співробітництва України та Європейського Союзу за Угодою про асоціацію. *Форум права*. 2013. № 3. С. 14-21.
2. Анакіна Т. М. Особливості політики Східного партнерства у контексті європейської інтеграції України. *Європейський Союз і Україна: особливості взаємовідносин на сучасному етапі* (Серія «Наукові доповіді»; вип. 1). Х.: Оберіг, 2012. С. 48-61.
3. Анакіна Т. Порівняльно-правова характеристика Угоди про асоціацію та Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та

- Європейським Союзом. *Вісн. Нац. Акад. прав. наук України*. 2013. № 4 (75). С. 123-132.
4. Анакіна Т. Регулювання прав окремих вразливих груп осіб за Хартією ЄС про основоположні права: досвід для України. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 2. С. 41-46.
 5. Галан В.О. Новітні тенденції розвитку Європейської медіації. Європейський інститут мира. *Стратегія проведення конституційної реформи в умовах інтеграції України до ЄС: Збірник наук. статей та тез повідомл. за матер. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 тавня 2015 р. Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2015. С. 52- 56.*
 6. Головка-Гавришева О. Правове регулювання соціальної політики у Європейському Союзі: теоретичні аспекти : монографія ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 220 с.
 7. Комарова Т.В. Практика Суду Європейського Союзу щодо приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. Наук. статей за матеріалами І-х Харківських міжнародно-правових читань, присвячених пам'яті проф.. М.В.Яновського і В.С.Семенова, м. Харків, 27 листопада 2015 р.; Х.: Право, 2015. С. 135-144.*
 8. Комарова Т. В. Пряма дія угод про асоціацію із Європейським Союзом: український вимір. *Римська декларація ЄС: нові пріоритети розвитку*

- об'єднаної Європи: збірник наукових статей за матеріалами науково-практичної конференції (м. Харків, 12 травня 2017 р.). С. 7-15.*
9. Комарова Т. В. Суд ЄС та національні інтереси держав – членів Європейського Союзу. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 190-198.
 10. Комарова Т.В. Суд справедливості Європейського Співтовариства вугілля та сталі як прообраз Суду справедливості ЄС . *Проблеми законності* 2018. Вип. 140. С.144-153.
 11. Комарова Т.В. Практика Суду Справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 123-130.
 12. Комарова Т. Феномен судового активізму у практиці Суду Справедливості Європейського Союзу .*Право України*. 2018. № 2. С. 217-232.
 13. Комарова Т. В. Проблема захисту прав приватних осіб у Суді справедливості Європейського Союзу. *Форум права*. 2018. № 1. С. 66–72.
 14. Комарова Т. В. Правова сила рішень Суду Справедливості Європейського Союзу .*Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. № 49. Том 2. С. 193-196.
 15. Комарова Т.В. Особливості взаємодії національних судів держав-членів ЄС із Судом справедливості Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2018. № 2, частина 2. С. 234-238.
 16. Комарова Т.В. Організація судової системи Європейського Союзу . *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 25. № 1, 2018. С. 79-96.
 17. Комарова Т.В. Формування суддівського корпусу в ЄС: останні тенденції. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 201-213.

18. Комарова Т.В. Процесуальна автономія національних судів держав-членів ЄС у практиці Суду справедливості Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 018. № 5. С. 280-285.
19. Комарова Т.В. Співвідношення міжнародного права та права ЄС у практиці Суду справедливості Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2018. Випуск 2. Том. 2. С. 164-168.
20. Комарова Т.В. Суд справедливості ЄС як орган захисту основоположних прав людини. *Держава і право*. 2018. Випуск 80. С. 173-188.
21. Комарова Т. Взаємодія Суду справедливості Європейського Союзу з іншими судовими установами. *Право України*. 2018. 4. С. 223-232.
22. Комарова Т. Практика Суду справедливості Європейського Союзу щодо захисту процесуальних прав суб'єктів конкуренції на внутрішньому ринку ЄС. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2018. 8. С. 23-41.
23. Комарова Т. Роль суду справедливості Європейського Союзу у формуванні доктрини конституціоналізації права ЄС. *Право України*. 2019. № 6. С. 69-85.
24. Damirciev, M. I.; Komarov, V. V.; Komarova, T. V.. Protection Of Ukrainian Bussiness in the European Union Competition Law. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том. 4, № 31 (2019). С. 105-111.

25. Кулабухова А. В. Вплив громадян на функціонування ЄС та проблема «дефіциту демократії». *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х. : Право, 2015. Вип. 29. С. 166–178.
26. Кулабухова А. В. Еволюція ідеї загальноєвропейського громадянства до Маастрихтського договору. *Форум права*. 2016. № 1. С. 128–134.
27. Кулабухова А. В. Каталог прав громадян Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 270–275.
28. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти). К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.
29. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях : монографія; під ред. проф. В. І. Муравйова ; Нац. акад. наук України, Київ. ун-т права. К. : Ліра-К, 2013. –188 с.
30. Мушак Н. Б. Правові засади функціонування Шенгенського простору: монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 442 с.
31. Саракуца М. О. Деякі аспекти реалізації політичних прав громадян Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 42–48.
32. Святун О. В. Консульський захист громадян ЄС в третіх країнах . *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Міжнар. відносини*. 2012. Вип. 38–39. С. 111–115.
33. Смирнова К. В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: монографія; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Одеса : Фенікс, 2015. 429 с.
34. Трагнюк О. Я. Вплив практики Суду ЄС на обмеження компетенції держав-членів Європейського Союзу щодо питань набуття і втрати

громадянства ЄС. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 52–61.

35. Трагнюк О. Я. Деякі правові засоби подолання дефіциту демократії в Європейському Союзі (на прикладі інституту громадянської ініціативи в ЄС). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х. : Право, 2011. Вип. 22. С. 86–95.
36. Яковюк І. В. Громадянство ЄС: поняття і співвідношення з національним громадянством. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 107. С. 13–22.
37. A Plea for a Foreign Affairs Exception. *Legal Issues of Economic Integration*. 2003. Vol. 30, No. 1. P. 61–79.
38. Abenhaim M. Epilogue, at least, on the reform of the General Court. *Kluwer Competition Law Blog*, January 26, 2016. URL: <http://kluwer-competitionlawblog.com/2016/01/26/epilogue-at-last-on-the-reform-of-the-general-court/> (accessed 13 March 2018).
39. Baranowska G. ‘A Tale of Two Borders: Poland’s continued illegal actions at its border with Belarus’, (10 March 2022) *VerfBlog*, <https://verfassungsblog.de/a-tale-of-two-borders/>.
40. Barents R. Remedies and Procedures before the EU Courts. *Wolters Kluwer*, 2016. 909 p.
41. Blauberger M. With Luxembourg in Mind ... The Remaking of National Policies in the Face of ECJ Jurisprudence. *Journal of European Public Policy*. 2012. Vol. 19, Issue 1. P. 109–126.
42. Blauberger M. The European Court of Justice and its political Impact. *West European Politics*. 2017. Vol. 40, No. 4. P. 907–918.
43. Cartabia M. Europe as a Space of Constitutional Interdependence: New Questions about the Preliminary Ruling. *German Law Journal*. 2015. Vol. 16, No. 6. P. 1791–1796.

44. Grabowska-Moroz B., Grogan J., Kochenov D.V. Reconciling Theory and Practice of the Rule of Law in the European Union. *Hague J Rule Law*. 2022. 14. P. 101–110.
45. Hegedüs D., Levine D. Hungary monitors not enough to stop first 'rigged' election in EU (16 February 2022) euobserver, <https://euobserver.com/opinion/154355>.
46. Kochenov D. 'The Acquis and Its Principles: The Enforcement of 'Law' versus the Enforcement of 'Values' in the European Union', in A. Jakab and D. Kochenov (eds), *The Enforcement of EU Law and Values* (OUP, 2017), 8.
47. Kochenov D.V. Elephants in the Room: The European Commission's 2019 Communication on the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2019. 11. P. 423-450.
48. Kochenov D.V. Dialogical rule of law in the hands of the Court of Justice. *CEU DI Working Papers*. 2023. 11. https://democracyinstitute.ceu.edu/sites/default/files/article/attachment/2023-04/Dimitry%20Kochenov%20Dialogical%20Rule%20of%20Law%20in%20the%20Hands%20of%20the%20Court%20of%20Justice%20CEU%20DI%20WP%202023_11.pdf
49. Lazowski, A. 2022. Strengthening the rule of law and the EU pre-accession policy: *Repubblika v. Il-Prim Ministru*. *Common Market Law Review*. 59 (6), pp. 1803-1822.
50. Lazowski, A. 2022. Court of Justice of the European Union and the United Kingdom after Brexit: Game Over? *European Law Review*. 47 (6), pp. 666-686.
51. Lazowski, A. and Butler, G. (ed.) 2022. *Shaping EU Law the British Way*. *UK Advocates General at the Court of Justice of the European Union*. Oxford Hart Publishing. 654 p.
52. Lazowski, A. (ed.) 2010. *The application of EU law in the new member states: brave new world*. Oxford Oxford University Press. 586 p.

53. Makszimov V. Commission to trigger mechanism that could see Hungary lose EU funds (5 April 2022), Euractiv, <https://www.euractiv.com/section/politics/news/commission-to-trigger-mechanism-that-could-see-hungary-lose-eu-funds/>
54. Pech L. Promoting the Rule of Law Abroad in *The European Union's Shaping of the International Legal Order*, eds D Kochenov & F Amtenbrink, Cambridge University Press, Cambridge, 2013. pp. 108– 129.
55. Pech L., Kochenov D.V., Respect for the Rule of Law in the Case-Law of the Court of Justice: A Casebook Overview of the Key Judgments since the Portuguese Judges Case. Stockholm: SIEPS, 2021.
56. Peers S. The CJEU and the EU's accession to the ECHR: a clear and present danger to human rights protection 2014 Available from: <http://eulawanalysis.blogspot.co.uk/2014/12/the-cjeu-and-eus-accession-to-echr.html>
57. Rasmussen H. On the Law and Policy in the European Court of Justice. Dordrecht ; Boston ; London : Martinus Nijhoff Publishers, 1986. 555 p.
58. Rasmussen H. The European Court's Acte Clair Strategy in C. I. L. F. I. T.; Or: Acte Clair, of Course! But What Does it Mean? *European Law Review* 1984. Vol. 9. P. 242–259.
59. Recommendations to national courts and tribunals in relation to the initiation of preliminary ruling proceedings (2018/C 257/01). *Court of Justice of the European Union. Official Journal of the European Union*. 2018.
60. Scheppele K. L., Kochenov D.V., Grabowska-Moroz B. EU Values Are Law, After All: Enforcing EU Values through Systemic Infringement Actions by the European Commission and the Member States of the European Union. *Yearbook of European Law*. 2020. 39. P.3-21.
61. Stone Sweet A. The European Court of Justice and the Judicialisation of EU Governance. *Living Reviews in EU Governance*. 2010. Vol. 5, No. 2. 54 p.

62. Valiullina F. Dialogue of the Courts in Europe: Interactions between the European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union and the Courts of the ECHR Member States. *Doctor's thesis*. 2017.
63. Wagenbaur B. Court of Justice of the EU: Commentary on Statute and Rules of Procedure. C. H. Beck, Hart, Nomos, 2013. 921 p.
64. Ward A. Judicial Review and the Rights of Private Parties in EC Law. Oxford : Oxford University Press, 2000. 700 p.
65. Wennerås P. Saving a forest and the rule of law: Commission v Poland. Case C-441/17 R, Commission v Poland, Order of the Court (Grand Chamber) of 20 November 2017. *CMLRev*. 2019. 56. P.541-562.

Інтернет-ресурси:

Офіційний сайт ЄС: <http://europa.eu.int>

Європейський Парламент: www.europarl.europa.eu

Рада ЄС: www.consilium.europa.eu

Європейська Комісія: ec.europa.eu

Суд справедливості ЄС: <http://curia.europa.eu/>

Європейська Рахункова палата: eca.europa.eu

Європейський Центральний Банк: www.ecb.int

Економічний і соціальний комітет: www.eesc.europa.eu

Комітет Регіонів: www.cor.europa.eu

Європейський омбудсмен: www.ombudsman.europa.eu

Агенції ЄС: europa.eu/agencies

Європол: www.europol.europa.eu

База даних законодавства ЄС: <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>

Офіційна платформа для громадськості, яка хоче в'язати участь у законодавчому процесі ЄС: http://ec.europa.eu/yourvoice/consultations/index_en.htm

Анімація щодо процесу прийняття рішень у ЄС: <http://europarlament.touteurope.eu/understanding/decision-making/print.html>

Загальні звіти про діяльність ЄС <http://europa.eu/generalreport/en/welcome.htm>

Права людини в праві ЄС (інформаційний сайт ЄС): http://europa.eu/pol/rights/index_en.htm

Центр офіційної документації ЄС: publications.europa.eu

Каталоги : www.europa.eu.int/libraries

Євростат: epp.eurostat.ec.europa.eu

Європейський простір: <http://eu.prostir.ua/>

Історичні архіви ЄС: <http://www.iue.it/ECArchives/EN/Eurhistar.shtml>

Європейська служба зовнішньої дії: <http://www.eeas.europa.eu/>

Представництво ЄС в Україні: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/index_uk.htm

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергетики та їх державами-членами, з іншої сторони, 2014 р.: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248387631&cat_id=223223535

Виконання Угоди про асоціацію Україною: <https://pulse.kmu.gov.ua>

Акти *acquis* ЄС, перекладені на українську мову: <https://minjust.gov.ua/acquis-communautaire>